

Weert

ZUIDELIJKE RANDSTAD VAN DE PEEL

door Mr STAN SMEETS

De karakteristiek van Weert als Zuidelijke randstad van de Peel biedt een verklaring van zijn ligging én van zijn opkomst. Het ligt immers in het centrum van het meest zuidelijke randgebied der Peel, daar waar deze Noord-Zuid gerichte brede rug overgaat in de Oost-West tussen Maas en Schelde gespannen boog der Kempen. Deze ligging op een knooppunt van doorgangswegen door dit weinig toegankelijk gebied vormt mét het bezit van eigen welvaarts-mogelijkheden tevens de verklaring zijner opkomst.

Prehistorie.

In voorhistorische tijden zien wij blijkens urnenvelden en verzamelingen van stenen werktuigen de bevolking hier gevestigd op de meest hoog en droog gelegen gronden van Boshover Heide, Tungelroij en Eind-Nederweert. Naarmate vruchtbaarder gronden kwamen droog te liggen, werden deze geoccupeerd en bewerkt in de plaats der vroegere, die, prijsgegeven, weer vaak tot zandverstuivingen overgingen. Het hoog gelegen Altweert is daarbij, zoals de naam zegt, wellicht de eerste nederzetting geweest.

Van het begin onzer geschiedenis af vormen Weert en Nederweert te samen met de omringende buitenijen zo één afgerond landbouwgebied, dat geheel door woeste gronden is omgeven, in Noorden, Oosten en Zuiden bestaande in een bijna geheel aaneensluitende rij van Peelplassen en in het Westen in een brede reeks van zandverstuivingen op de Brabantse grens.

Weert.

Dat dit grotendeels door water omringde gebied de naam van Weert (= waard) ontving, is begrijpelijk, doch de van wetenschappelijke zijde in het begin dezer eeuw gedane poging om nu ook Weert te gaan schrijven moest schipbreuk lijden op het taalgevoel, blijkende uit afleidingen als Weerter e.d. Toch heeft de d het op topografische kaarten en in atlanten nog lang vol gehouden.

Binnen die waard vestigde de bevolking zich waarschijnlijk het eerst op het hoger gelegen gehucht Altweert (= Oud-Weert, dial.: Oavert), maar *crystalliseert* zij zich het meest om twee polen: Weert van den Oversten Einde, Overweert of kortweg Weert enerzijds en Weert van den Nedersten Einde of Nederweert anderzijds. Voor Nederweert was eerder ook de naam Merefeld, wijzend op de Peelvlakte, gebruikelijk. Te samen vormen zij tot aan de Franse tijd één staatkundig geheel, de Rijksheerlijkheid Weert, intern onderverdeeld in de beide ding- of schepenbanken Weert en Nederweert, welke van de Franse tijd af de beide gemeenten van dien naam vormen. Hiertoe behoren ook de kerkdorpen Tungelroij en Swartbroek resp. Leveroij, welke dorpen zich naast voornoemde waard en daarvan door woeste gronden gescheiden langs de oever der Tungelroijse beek afzonderlijk en wellicht reeds vroeger ontwikkeld hebben, een ontwikkeling die nu nog in hun meer op de Maaskant gerichte bouwtrant, volksaard en dialect tot uiting komt.

Verkeersknooppunt in de Peel.

Het spreekt van zelf dat de geheel door moerassen, heide en zandverstuivingen omringde Weerter waard slechts op enkele plaatsen toegankelijk was. Zo was er in de Romeinse tijd van de heerbaan langs de Westoever der Maas bij Neer

een zijtak over Leveroij naar Weert en één door de gemeente Hunsel via Castert, welk gehucht hieraan nog de herinnering bewaart in zijn naam en in bij de beekovergang gedane vondsten.

Aan zijn karakter van knooppunt der wegen die hier van ouds samenkwamen en het zuidelijk Peelgebied van Maas naar Kempen doorkruisten dankt Weert zeker zijn opkomst evenals het zijn welvaart ontleende aan de hier op de uitgestrekte heidevelden mogelijk schapenteelt, die in de Middeleeuwen het aanzijn gaf aan een bloeiend wollenambacht dat het bekende Weerter laken via eigen hallen in Antwerpen en Bergen op Zoom tot naar Engeland uitvoerde. Hieraan heeft Weert zijn grote laatmiddeleeuwse bloei te danken welke nu nog uit zijn monumentale St. Martinuskerk blijkt.

Behalve voor het weiden van schapen en ander vee hadden de gemeenschappelijke woeste gronden (de z.g. gemeijnden) in de omgeving grote betekenis voor de inwoners voor het halen van allerlei gerief en m.n. ook het steken van turf. De heren van Weert hadden van ouds dit recht aan de inwoners verleend; m.n. is dit geschied in het privilege van Graaf Jacob I van 23 Februari 1482. Ieder inwoner der heerlijkheid mocht vrij (behoudens accijns voor de afgehaalde turf), ten eigen gerieve turf steken van een bepaalde oppervlakte, behalve van die gronden, die in gemeen overleg der beide schepenbanken door afpaling waren „gevrijd”. Aangezien de beste turfgronden onder Nederweert lagen heeft het turfsteken der Weertnaren aldaar voortdurend aanleiding gegeven tot getwist in en buiten rechte.

Verval.

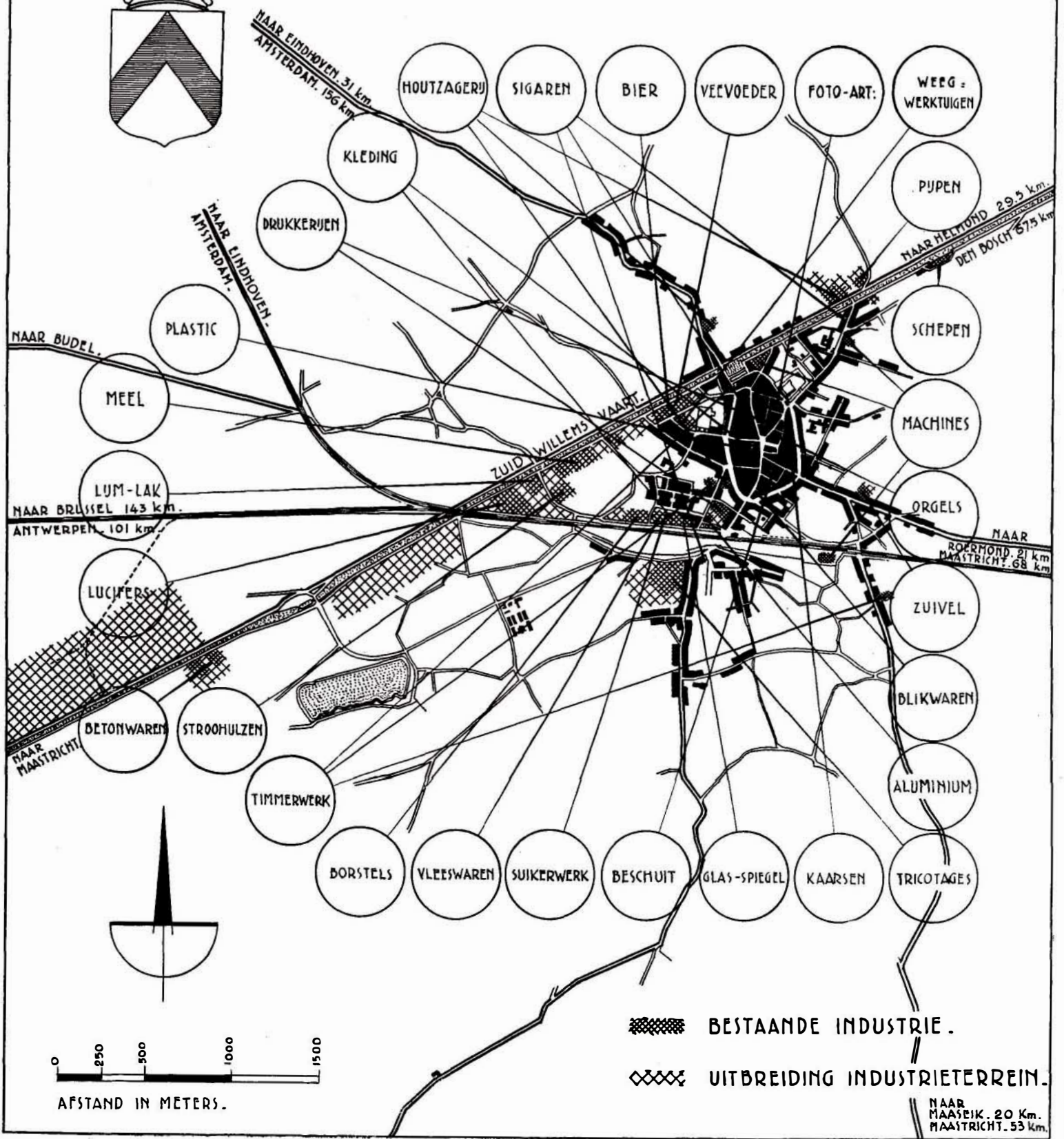
Ook met de welvaart van Weert was het na de middeleeuwen voor lange tijd gedaan; zowel in de 80-jarige als in de Spaanse successieoorlog werd het tussen de partijen omstreden om tenslotte als annex aan Opper Gelder onder Spaans en later Oostenrijks bewind te komen. Terwijl Noord-Brabant zelfs als Generaliteitsland van de welvaart der Republiek profiteerde, deelde Weert in het verval der Zuidelijke Nederlanden. In de laatste van beide oorlogen werd ook het kasteel verwoest, de stad had toen ook als residentie afgedaan.

Minderbroederslaan langs de Zuid-Willemsvaart te Weert.

Foto J. Biezenaar.

INDUSTRIECENTRUM .WEERT.

Stadsrecht.

Verklaarbaar is, dat de heren van Weert — de machtige heren, later graven van Horne, die het St. Servaaskapittel te Maastricht, waarvoor zij eerst de voogdij voerden, als zodanig hadden weten te verdringen — de ontwikkeling van ambacht en handel in hun heerlijkheid bevorderden en het ook om zijn strategische ligging belangrijke wegenknooppunt in de 13e eeuw met wallen en grachten omgaven en stadsrecht verleenden, waardoor het de enige stad in het eigenlijk Peelgebied werd. Ook oefenden zij er het muntrecht uit. Om de grachten en bedrijven van het hoog op de waterscheiding tussen de Maasbeken en Dommel en Aa gelegen Weert van water te voorzien had men in de 13e eeuw de niet minder dan 12 km lange en door het Wijfelterbroek zelfs over een dijk lopende Bocholterbeek moeten graven, die krachtens een charter van 1296 bij Bocholt in het graafschap Loon zoveel water aan de Abeek mocht onttrekken als er door een biekaer (bijenkorf) ging. Later is deze hoeveelheid verdrievoudigd doch het is begrijpelijk dat bij een zo geringe en kwetsbare, kunstmatige watertoevoer over een zo grote afstand de waterpositie van Weert niet zijn sterkste zijde was en dat de stad na de middeleeuwen niet als vesting is uitgegroeid.

Geestelijke bloei.

Juist andersom stond het in geestelijk opzicht. Nadat aanvankelijk de nieuwe leer te Weert grote aanhang gevonden en in 1566 tot een beeldenstorm geleid had, was Lindanus, de eerste bisschop van Roermond, er door zijn bijzondere zorgen voor Weert in geslaagd het katholicisme hier geheel te herstellen. En terwijl het in de Meierij sinds de verovering door Frederik Hendrik en vooral de consolidatie daarvan door de Vrede van Munster onderdrukt en vervolgd werd, kon het in de heerlijkheid Weert onder bescherming der overheden en onder invloed der contra-reformatie tot nieuwe bloei komen.

De kerken werden gaandeweg in de stijl der barok verfraaid en tal van kapellen werden gebouwd. Uit de Meierij verdreven kloosterlingen vestigden zich hier, m.n. de Augustijner Reguliere Kanunniken van Mariënhage bij Eindhoven, die hier een Latijnse school overnamen en de Zusters Penitenten-Recollectinnen van Agnetendal te Dommelen die te Weert een Meisjespensionaat Nazareth stichtten. Beide scholen hebben anderhalve eeuw lang aan tal van leerlingen uit de Meierij het katholieke Middelbare Onderwijs gegeven dat zij thuis niet konden ontvangen. Ook voor hun godsdienstoefeningen zochten de Meierijse grensbewoners hier in de eerste tijd na de Vrede van Munster hun toevlucht en wel in z.g. heikerken, eenvoudige schuurkerken, gebouwd met consent der Vrouwe van Weert vlak bij de Brabantse grenzen en bediend door de Minderbroeders alhier. De katholieken van Maarheeze, Leende en Heeze gingen naar de Grashut in het Heugterbroek bij het Weerter Bos, die van Someren, Lierop en Asten naar de Hutten aan de Bolderdijk onder Nederweert. De Brabantse wegen hierheen heten nu nog Kerkendijk, de Weerter weg naar de Hutten Munnikenpad.

Toen in de Meierij zelf godsdienstoefeningen in schuurkerken oogluikend werden toegestaan, werden deze heikerken overbodig. Grote betekenis behield Weert echter voor de Meierij als bedevaartsplaats met de miraculeuze beeltenis van O. L. Vrouw van Weert en wegens het grote klooster der Minderbroeders, die tot diep in de Meierij doordrongen voor het verlenen van geestelijke hulp. In deze plaatsen gaan zij vandaag de dag nog op assistentie en termijn.

Anderzijds waren de weinige Weerter protestanten voor hun godsdienstoefeningen op het Brabantse Budel aangewezen; de weg die zij daarbij volgden heet vandaar de Geuzendijk.

Ommeekeer Franse tijd.

Een totale ommekeer bracht de Franse tijd, toen Weert met de Zuidelijke Nederlanden in 1795 bij de Franse Re-

publiek werd ingelijfd en de kerkvervolging dier jaren onderging terwijl Staats-Brabant eerst in de rustiger tijd van 1801 aan de beurt kwam. Te Weert werden de kerken voor jaren gesloten, de kloosters verbeurd verklaard en hun bewoners verjaagd. Geestelijken en kloosterlingen zochten op enkele onderduikers na een goed heenkomen in het naburige Staats-Brabant en de Weertenaren moesten in Maarheeze en Budel ter kerke gaan.

Van de kloosterlingen keerden alleen de Minderbroeders weer. In het klooster Maria Wijngaard der Witte Nonnen in de Maasstraat zouden in 1843 de Udense Birgittinessen een dochterklooster Maria-Hart stichten.

Kanton Weert.

De Franse Staatsorganisatie vaagde de lappendeken van gebiedjes hier totaal weg. De gemeenten werden in kantons gegroepeerd, die aanvankelijk ook administratieve betekenis hadden en tevens voor de kerkelijke organisatie van belang zijn geweest omdat zij bij het Concordaat van 1801 ook als decanaten kwamen te gelden. Na enige aanvankelijke wisseling omvatte het kanton Weert de gemeenten Weert, Nederweert, Meijel, Roggel, Heijthuisen, Baexem, Grathem en Stramproij. Na de afscheiding van België kwamen hier nog bij Hunsel, Ittervoort en Neeritter, te voren onder Maaseik, en na de opheffing van het kanton Asten in 1877 de Brabantse gemeenten Maarheeze en Budel. Bij de bezuiniging van 1933 werd het kanton Weert opgeheven en bij Roermond gevoegd.

De kantonindeling gaf Weert een groter achterland dan het vroeger, althans staatkundig en kerkelijk, had gehad. De heerlijkheid Weert had immers alleen Nederweert en het landdecaanaat Weert bovendien nog Wesseme mede omvat.

Wegen.

Ook op economisch gebied bracht de Franse tijd ingrijpende veranderingen. De Napoleonswegen Maastricht—Maaseik—Blerick en Hasselt—Eindhoven waren de eerste harde wegen in deze streek, doch zij lieten Weert ver links liggen. Eerst in de 50-er jaren zou de stad via de rijksweg naar Eindhoven en de provinciale weg naar Roermond aan het net van harde wegen worden aangesloten. Wel kwam zij in de Franse tijd te liggen aan een postroute van Antwerpen over Achel, Weert en Roermond naar Rijnland, tegen het eind van die tijd uitgebreid met een zijtak naar Eindhoven.

Kanaalaanleg.

De aloude idee ener waterverbinding tussen Schelde, Maas en Rijn werd door Napoleon aangevat in het project der grote Noordervaart van Antwerpen langs de uiterste Noordergrenzen van het toenmalige Frankrijk. Hier liep zij noordelijk van Lozen raketings langs de zuidgrens van Staatsbrabant waar nu Dorplein ligt, verder noordelijk langs Weert en vervolgens recht op de Maas ten Noorden van Venlo aan via Nederweert, Beringen en Maasbree. De

Bassin te Weert.

Foto J. Biezenaar.

hooggelegen kanaalvakken op de Peelrug zouden gevoed worden door een voedingskanaal Maastricht—Lozen. Hoewel de Noordervaart door de annexatie van Staats-Brabant uitgesteld en tengevolge der ineenstorting van Napoleons Rijk niet voltooid werd, profiteerde Weert er toch van doordat Willem I het toevoerkanaal en het vak Lozen—Weert—Nederweert in zijn Zuid-Willemsvaart opnam, die zonder begonnen Noordervaart waarschijnlijk anders gelopen zou hebben.

Bebossing.

Deze kanalen aanleg bezat niet alleen strategische en handelsbetekenis, maar had ook het bijkomende doel, de bebossing en ontginning der uitgestrekte heidevelden langs de oevers mogelijk te maken. De Fransen maakten gebruik van een wet van 1806 om de bezaaiing of beplanting te bevelen van alle heidevelden die minder dan 10 km van het kanaal gelegen waren. Het kanaal was blijkbaar een beslissende factor voor de exploitatiemogelijkheid der bossen in verband met de afvoer van het hout.

Men kan niet zeggen dat die maatregel der Fransen ingang gevonden heeft; daarvoor heeft hun regime hier ook te kort geduurd. Later in de 19e eeuw met de opkomende vraag naar mijnhout en de steeds verbeterde vervoersmogelijkheden is echter veel heidegrond bebost, voornamelijk door particulieren die deze grond voor een appel en een ei kochten van de gemeenten, die daarvan in de Franse tijd eigenaars geworden waren. Hoe weinig deze grond toen waard was blijkt uit de door de Fransen bij de onteigening voor het kanaal gegeven vergoedingen van 0,90 tot 3,90 fr. per ha.

Een verfraaiing voor het landschap waren deze doodse bossen met niets dan rechte rijen grove dennen geenszins en na enkele generaties bos was de grond bij gebrek aan humus bovendien geheel uitgemergeld. M.n. onder invloed van het Staatsbosbeheer is daarin de laatste jaren verbetering gekomen door menging met verschillende soorten naaldhout en loofhout en omplanting met singels loofhout. De gemeente Weert is, profiterend van voorschotten en subsidies van het Rijk en technische leiding van het Staatsbosbeheer, vooral na de 2e wereldoorlog een groot bosbezit gaan vormen, hoofdzakelijk gelegen langs de Weerter Bergen op de Noordbrabantse grens tussen de spoorlijnen naar Eindhoven en Budel.

De uitgifte van heidegronden werd door de Franse wetgeving vergemakkelijkt omdat de oude gebruiksrechten der inwoners daarop vervielen. Alleen de Bolenpeel onder Nederweert bleef onder toezicht van een gemengde commissie voor turfsteken door inwoners van beide gemeenten bestemd. Weert maakte aan het turfsteken op eigen gebied in de loop der eeuw geleidelijk een einde teneinde de pacht-opbrengsten der gemeentegronden niet in gevaar te brengen. Ook was deze turf niet zo goed als die van Nederweert waar men, m.i. in de Ospelse Peel, tot in de allerlaatste tijd met het uitgeven van turf velden is doorgegaan. In het hierin te vormen natuurreservaat zal dit op beperkte schaal mogelijk blijven.

Ontginning.

De kanalen aanleg bracht in deze streek ook de mogelijkheid tot bevloeiing in een tijd toen de ontginningsmogelijkheden bij gebreke van kunstmest en van goedkoop massaal vervoer nog zeer beperkt waren. Dergelijke weteringen zijn er onder Weert en Nederweert verschillende aangelegd; het water der Noordervaart tegenover Stokershorst werd gebruikt voor karpervijvers.

Het kanaalwater kreeg hier en daar ook de bestemming, de watervoorziening der oude landbouwgronden te verbeteren via voedingduikers, die voortaan ook de benedenloop der Bocholterbeek voorzagen waardoor de bovenloop in onbruik geraakte. Tot in de 19e eeuw was de watertoevoer via deze bovenloop nog fel en processueel met Bocholt omstreden geworden.

Oude kaart van de Peel.

Tenslotte verbeterden de kanalen de ontginningsmogelijkheden hier in het algemeen door het goedkope vervoer van grondstoffen en producten dat zij mogelijk maakten. Te samen met de sedert midden 19e eeuw begonnen aanleg van harde wegen en met de in 1887 aangelegde spoorlijn Antwerpen—München-Gladbach en met de invloed van de uitvinding van de kunstmest en van de steeds verder schrijdende voorlichting en organisatie der landbouwers was dit de oorzaak van een geleidelijk van uit de oude kern voortschrijdende ontginning door particulieren, door een enkele ontginningsmaatschappij (de N.V. Exploitiemaatschappij Wijfelterbroek) en ook door de gemeenten.

Ruilverkaveling van versnipperde en ongunstig gelegen gronden kwam tot nu toe alleen in de Ospelse Peel onder Nederweert tot stand. Ten aanzien van het Weerter Bos, voorzover gelegen onder Weert, werd tijdens de oorlog ondanks afstemming een ruilverkaveling opgelegd doch later weer ingetrokken; ten aanzien van het gedeelte onder Nederweert is al geruimen tijd een aanvraag aanhangig. Door de ontginningen dijde het vroegere ovaalvormige eiland van cultuurgrond vrijwel concentrisch naar alle kanten uit zodat het vergroeide met Tungelroij, Swartbroek en Ell-Hunsel, terwijl het door stroken langs Bolderdijk en Zuid-Willemsvaart met Someren, langs Ospel-Dijk en Noordervaart met Meijel, langs Kelpen met Leveroij en Heijthuisen en langs Altweerter Heide met Bocholt verbonden werd. De aloude gordel van woeste gronden is aldus op vele plaatsen onderbroken.

Door de concentrisch voortschrijdende ontginning ontstonden slechts in twee gevallen echte ontginningsdorpen, n.l. Ospel-Dijk (Nederweert) en Altweerderheide (Weert). De andere ontginningen vergrootten slechts het randgebied der vanouds bestaande dorpen en gehuchten. Wel groeiden verschillende gehuchten daarbij door vestiging van een eigen kerk en parochie min of meer uit tot een kerkdorp zoals Eind onder Nederweert, Vrakker, Laar en Leuken onder Weert, Kelpen onder Grathem en Haler onder Hunsel.

Ontwatering.

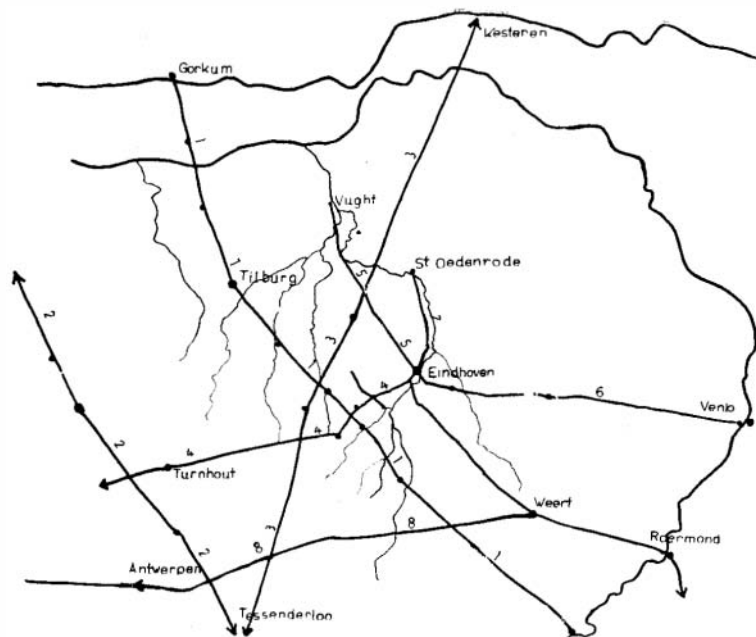
De voor de ontginning nodige ontwatering door aanleg, uitdieping en normalisatie van waterlopen werd in de vorige eeuw ter hand genomen door het Waterschap de Oude Graaf (op de Aa afwaterende in de elleboog der Zuid-Willemsvaart) en door het Waterschap Het Land van Weert voor de rest der streek. Dit laatste is later opgegaan in het te Heijthuisen gevestigde Waterschap Midden-Limburg voor het stroomgebied der Midden-Limburgse beken bewesten de Maas. Van de sterke en tot aan de grens doorgetrokken normalisatie der Tungelroijse beek profiteerde ook het Belgische grensgebied, dat aanvankelijk in de vorige eeuw dwars op de stroomrichting der beken een afwateringskanaal naar de Maas had gegraven. De Midden-Limburgse beeknormalisatie is echter zo radicaal geschied dat allerwege geklaagd wordt over te sterke afwatering zodat weer stemmen opgaan voor het maken van stuwen voor droge tijden. Ook heeft het straffe rechttrekken van kronkelende en begroeide beken veel schoons verloren doen gaan. Alleen de fraaie Leu- en Zelsterbeekdalen bij Neer zijn hiervan uitgezonderd.

Natuurrezervaten.

Als reactie op de steeds voortschrijdende, kale ontginningen die hier veel landschapsschoon deden verdwijnen zonder er als regel een mooi nieuw landschap voor in de plaats te stellen, werden in de laatste tijd verschillende natuur- en recreatierezervaten aangewezen en voorbereid. Ik noem het enkele honderden ha grote reservaat in het ruilverkavelingsblok De Ospelse Peel, aanleunende tegen dat in de Astense Peel, het enige terrein in de Peel waar men in de toekomst nog een idee zal kunnen krijgen van de weidse uitgestrektheid der Peelvlaakte, van de veenvorming en vervening en van het leven der watervogels. Aan dit laatste ontleen ook hun natuurbeschermingsbelang de Zoom, de Baanen (tevens groeiplaats zeldzame waterplant Isoëtes), het Sarsven (eigendom Limburgs Landschap), onder Nederweert, en de Moeselpel onder Weert. Het Swartbroeker Broek en de gespaarde kern van het Wijfelterbroek zijn vooral interessant en schoon om hun wilde vegetatie, de Tungeler Wallen en de Weerter Bergen om hun zandverstuivingen. De bossen hierlangs vormen nog grote naaldbosgebieden; de kern van het Weerter Bos komt in aanmerking als loofbosreservaat. Tenslotte is het natuurpark bij de IJzeren Man met zijn grote plas en vennetjes, met beken en bossen speciaal voor de recreatie gereserveerd. Ondanks al deze reservaten is het algemeen karakter der streek grondig veranderd; men zou het tegenwoordige beeld a.h.w. het negatief van het vroegere kunnen noemen: gelijk vroeger de cultuurgronden als eilanden te midden der woeste gronden lagen zo liggen deze thans aldus te midden der cultuurgronden.

Peel-Raamlinie.

Toch kon de Peel nog in 1938 opgenomen worden in de Peel-Raam-stelling, de tweede verdedigingslinie der Oostgrens achter IJssel en Maas. Tussen Nederweert en de Belgische grens kon dit stelsel van inundatiegebieden en -kanalen echter niet voortgezet worden en moest men volstaan met een reeks kazematten op de westoever der Zuid-Willemsvaart, aan de oostoever begeleid door asper-

Oude wegen door Peel, Kempen en Meierij.

Cliché Oud-Eindhoven, Uitg. Brabants Heem 1950.

Naar: Leyden. Stedenkunde in: T.E.G., deel XLI 1950, blz. 121 en: Van den Bergh in: Handboek Middelnl. Geographie, 's-Hage 1949, blz. 254.

Volgens Van den Bergh liep er ook nog een weg Venlo—Weert.

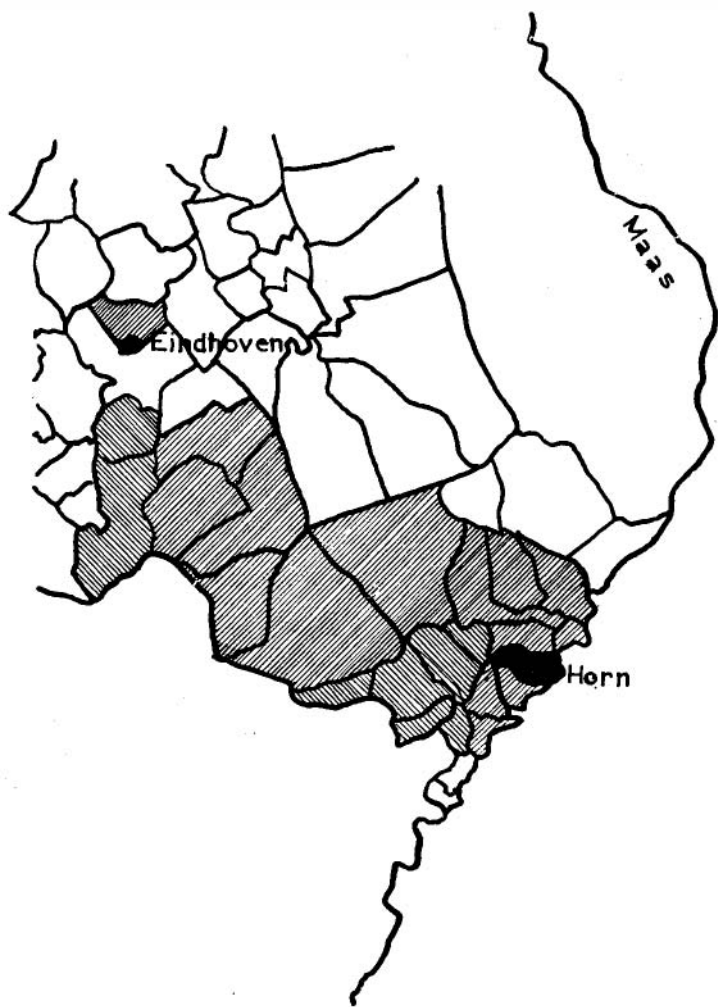
ge-versperringen. Deze linie eindigde op enkele kilometers afstand van de Belgische grens in het door inundatie ver-grote Ringselven bij Dorplein. Uit al te grote neutraliteits-scrupules had men de stelling niet tot de Belgische Linie achter Zuid-Willemsvaart en Kempenkanaal doorgetrokken met het gevolg dat de Duitsers op 11 Mei 1940 prompt door deze keurig voor hen opgestelde en totaal onverdedigde bres tussen Dorplein en Lozen trokken en aldus de Nederlandsche troepen achter de Zuid-Willemsvaart konden oprollen.

Garnizoen.

Met het oog op de bezetting dezer linie was Weert in 1938 voorzien met een garnizoen van twee bataillons grensverdedigingstroepen, aanvankelijk in een barakkenkamp, later in de grote Van Hornekazerne (genaamd naar Philips van Montmorency, laatste graaf van Horne, die te Weert resideerde en in 1568 met Egmond te Brussel onthoofd werd). Tekenend voor de kruidenierspolitiek dier jaren is, dat kamp en kazerne i.v.m. gemeentelijke grondeigendom vóór de linie werden gebouwd zodat zij bij groot alarm steeds geheel ontruimd werden en de militairen achter de linie de boer op moesten.

In September 1944 werd Weert reeds op de 22e bevrijd doch bleven de geallieerden steken langs de kanalen Someren—Nederweert—Wessem. Eerst in November werd door een krachtige stoot van hieruit het Duitse front opgerold tot aan de Maas. Tot na de bevrijding van Roermond en Venlo in Maart 1945 was Weert administratief centrum der in Midden- en Noord-Limburg bevrijde gebieden met een vertegenwoordiger van de Commissaris der Koningin en een Commandant Militair Gezag. Talrijke evacués uit Noord- en Midden-Limburg, m.n. uit Venray e.o. vonden hier onderdak of doorgangshuis.

De kazerne die toen o.a. het Servatiusgesticht van Venray geherbergd heeft en later o.a. repatriëringscentrum der krijtsgevangenen Nederlandse officieren en standplaats der Stoottroepen geweest is, kreeg tenslotte de bestemming van Kaderschool Infanterie, zulks mede wegens de uitgestrekte oefenterreinen waarover zij op de heide-velden van Altweert en Boshoven beschikt. Thans schijnt haar in

Expansies der Hornes in Midden-Limburg en Meierij.

Cliché Oud-Eindhoven, Uitg. Brabants Heem 1950.

Het kaartje toont gearceerd de gemeenten in Midden-Limburg en Meierij, die de Hornes in hun machtssfeer hadden weten te trekken, hetzij als Heer, hetzij als Voogd (zoals het stift Thorn). In zwart op de beide uiteinden van dit praktisch aanengesloten gebied de stamgemeente Horn en de stad Eindhoven. Ook de niet gearceerde gemeenten Ophoven en Geistingen behoorden er toe als deel van het graafschap Horne, maar zij liggen thans in Belgisch Limburg.

Sedert 1306 wisten de Hornes zich over Weert van Voogd tot Heer op te werken en resideerden zij in deze stad, die ook beter dan het excentrisch gelegen dorp Horn, het centrum van hun gebied vormde.

het kader der West-Europese defensie weer een andere rol beschoren met uitbreiding van gebouwen en terreinen.

Boerenorganisatie.

Beslissend voor de structuur van het achterland van Weert en van zijn verhouding tot de stad is niet slechts geweest de uitbreiding der cultuurgronden maar ook de organisatie der landbouwers, welke hier vroeg begonnen is. De eerste coöperatieve zuivelfabriek met handkracht van het Zuiden is hier te Tungalroij ontstaan op initiatief van het toenmalig hoofd der School Jean Ament en de eerste coöperatieve stoomzuivelfabriek te Stramproij. Thans werken de zuivelfabrieken in deze omgeving op hun beurt coöperatief samen in de naar Ament genaamde kring. Uit de coöperatieve exportslachterij St. Antonius der Weerter boeren ontstond de Limco, Slachtvee-centrale en Vleeswaren- en conservenfabriek voor geheel Limburg. Landbouwbelang aan de Z.W.vaart is centraal magazijn en veevoederfabriek voor Midden-Limburg. Van de laatste tijd dateert de jaarlijkse bijenmarkt te Weert.

De vooroorlogse hier zeer uitgebreide varkens- en kippen- teelt heeft weer het oude peil bereikt. Nieuwe methoden

worden ingevoerd, zo nodig met behulp van werktuig-coöperaties.

Nog zijn de talrijke mogelijkheden op agrarisch gebied hier niet uitgeput; waar er nauwelijks nog vruchtbare gronden te ontginnen over zijn, zal op de eerste plaats gestreefd moeten worden naar verbetering der bestaande bedrijven waarvan er vele nog aangesloten moeten worden aan het harde wegennet, aan electra en waterleiding. Daarnaast is de mogelijkheid om de daarvoor geschikte grond voor tuinbouw te bestemmen en daardoor meer boerenzoons agrarisch emplot te geven nog vrijwel onbenut. Onbekend maakt onbemind; vooral de noodzaak om elders het bedrijf te leren schijnt remmend te werken.

Verkeerspositie.

De aanwezigheid van een groot bevolkingsoverschot dat op de boerderij geen uitbreiding van emplot kon vinden heeft stimulerend gewerkt op de bestendige industrialisatie van Weert; deze is echter eerst laat begonnen omdat stad en streek eerst door de spoorlijn Eindhoven—Weert in 1913 uit hun isolement zijn geraakt. Nu ligt de stad aan de geëlectriceerde spoorlijn met uurdienst tussen Holland—Noord-Brabant en Limburg en aan de drukke rijksweg tussen beide terwijl ook de Zuid-Willemsvaart via kanaal Nederweert—Wessem aansluiting op groot vaarwater biedt.

Ook het streekverkeer verbeterde laat maar goed. De ontginningen werden gewoonlijk op afstand gevolgd door verbetering, later verharding van wegen. Thans is er een wielvormig net van harde wegen voorhanden; er ontbreken nog delen van de wegen naar Budel, Bocholt en Meijel en van de gordelwegen die van Hunsel naar Stramproij en van Tungalroij via Altweerderheide naar de Zuid-Willemsvaart.

Op dit wegennet heeft zich eveneens naar alle zijden een net van autobusverbindingen ontwikkeld waarvan de frequentie en de aansluiting met België echter te wensen over laten. Ontbrekende schakels zijn die tussen Weert en Budel-Hamont, tussen Maarheeze en Sterksel en tussen Nederweert en Meijel.

Industrialisatie.

Gestadige en veelzijdige industrialisatie is van de verbeterde verkeerspositie het gevolg geweest m.n. sedert de eerste wereldoorlog. Verreweg de meeste industrieën zijn daarbij gegroeid uit kleine plaatselijke bedrijven. Het is vooral de metaalnijverheid die de meeste verscheidenheid en de meeste ondernemingen telt; tot de enkele textielbedrijven behoort de zeer grote tricotagefabriek; verder zijn er verschillende chemische, houtverwerkende en grafische bedrijven en fabrieken van bouwmaterialen en van voedings- en genotmiddelen. Deze fabrieken trekken veel arbeiders uit de omgeving, de Tricotagefabriek ook met eigen busdiensten, tot uit België toe; met het oog op de moeilijkheid om meisjes aan te trekken vestigde zij confectie-ateliers te Meijel en Venray. Anderzijds gaan nog veel arbeiders uit Weert e.o. werken bij Philips te Eindhoven en op de steenkolenmijnen en andere werkobjecten in Belgisch Limburg.

Bevolkingstoename.

Het hoge geboorteoerschot te samen met de door ontginningen en industrialisatie gegroeide capaciteit om dit overschot op te nemen heeft ten gevolge gehad dat Weert een grote natuurlijke groeikracht vertoont, waarmede het tot de snelst groeiende steden van Limburg behoort; met zijn thans ruim 25.000 inwoners neemt het een eervolle zesde plaats in hun rijen in.

Verzorgende functie.

De verzorgende functie der stad groeide met haar eigen ontwikkeling en die van haar achterland. Door de eerdere

en sterkere ontwikkeling echter der nabuursteden Eindhoven, Helmond en Roermond als streekcentra en door de nabijheid der Belgische grens is dit achterland aan alle kanten sterk beknot. Door de activiteit der Weerter instellingen is er echter in verschillende opzichten weer expansie waar te nemen tot over de grens heen.

Deze functie uit zich o.a. op gebied van nijverheid en ambacht door enkele verzorgende industrieën w.o. enkele grote aannemingsmaatschappijen.

Na de oorlog is hier vooral de particuliere bouw gestimuleerd door het Intercommunaal Bouwfonds Het Land van Weert, Horne en Kessel, voortgekomen uit het Gemeentelijk Bouwfonds van Weert en omvattende geheel Midden-Limburg tot aan de Maas.

Voor de handel zijn enkele grossiersbedrijven op kruideniersgebied werkzaam, bankfilialen, een flink moderniserende winkelstand en een steeds drukker wordende Zaterdagse markt. Tot een jaarmarkt werd onlangs besloten als uitbreiding van de aloude paardenmarkt van 13 Maart.

Ondanks de grote stroom door-trekkers en de mooie omgeving is Weert nog geen centrum voor toerisme, vnl. bij gebreke aan accommodatie in of bij de natuurgebieden. Een op stapel staand gemeentelijk plan voor een natuurpark bij de IJzeren Man kan in dit opzicht een eerste stap zijn.

Sociaal-hygiënisch is van grote betekenis voor de verre omgeving het St Jansziekenhuis met een nog toenemende staf specialisten. Het Groene Kruis is hier behalve door consultatiebureaux actief door een Schoolartsdienst, de eerste particuliere die in werking trad.

De Vleeskeuringsdienst kring Weert omvat eveneens een ruim gebied.

Ook Reclassering, Gezinsvoogdij, Kinder- en Meisjesbescherming bestrijken de gehele streek; Gezinszorg, Sociaal-Charitatief Centrum en Bejaardenzorg hebben vooralsnog enkel stedelijke betekenis.

Van de katholieke Standsorganisaties zijn de parochiële afdelingen van L.L.T.B. en K.A.B. in een kring verenigd. De stichting van eigen parochies op de buitenijen, gevolgd door eigen parochiële verenigingen is ook in dit opzicht aan de mensen van stad en dorp ten goede gekomen. Adelbertsvereniging en Vrouwengilde hebben elk één afdeling voor Weert en omgeving; de Middenstand enkele zelfstandige afdelingen; de werknemende Middenstand is hier niet tot oprichting kunnen komen.

Culturele betekenis.

De culturele betekenis van Weert ook voor zijn achterland is groeiende; het ontbreken van een behoorlijke concert- en toneelzaal is ten deze een grote handicap; plannen voor een noodgebouw zijn aanhangig.

Oudheden en folklore van stad en streek zijn verzameld in een stedelijk en streekmuseum onder beheer van de Geschied- en Oudheidkundige Kring De Aldenborgh, onderafdeling van het Limburgs Genootschap, welke kring ook regelmatig geschiedkundige voordrachten laat houden.

Het Cultureel Genootschap Weert organiseert jaarlijks voor volwassenen en voor de jeugd cyclussen van uitvoeringen en voordrachten en incidenteel tentoonstellingen. Een volksmuziekschool, oratoriumvereniging en orkest zijn actief; van de talrijke harmonieën en fanfares in de streek ontvangen vele hun leiding van hier gevestigde musici.

Op sport- en amusementsgebied zien we de Weerter Rogstekerscarnaval, ontleend aan de plaatselijke legende der rogstekers, verder een bloeiend hier inheems schutterswezen, vele hand- en kruisbooggezelschappen en tenslotte allerlei clubs op modern sport- en athletiekgebied, waarin Weert zich ook weer het centrum der streek toont.

Ook op onderwijsgebied is er expansie; als streeksscholen gelden jongens-gymnasium, H.B.S. en 3-j. Handelsschool van het Bisschoppelijk College, Middelbare Meisjesschool en Huishoudschool der Ursulinen, Ulo's, VGLO en BLO-scholen, Lagere Landbouwschool, Ambachtsschool en Rijkswerkplaats voor metaalvakken, welke laatste cursisten trekt uit geheel Noord-Limburg en uit het randgebied van Noord-Brabant. Een protestants-christelijke streeksschool is in oprichting. De Nederlands-Hervormde en de Gereformeerde Kerk te Weert gelden eveneens voor de gehele streek; de protestanten zijn hier zeer gering in aantal en zij behoren niet tot de inheemse bevolking; te Weert is hun bevolkingsaandeel enigszins groeiende in verband met het garnizoen en het aantrekken van vaklieden voor de industrieën.

Als hoofdplaats van het dekenaat Weert en vestigingsplaats van een groot klooster is Weert ook het godsdienstig centrum der streek tot en met Meijel-Heijthuijsen-Neeritter. De devotie voor Onze Lieve Vrouw van Weert, ondergegaan in de Franse tijd, leeft na de oorlog weer sterk op; die voor de Martelaren van Gorkum, waarvan Antonius en Hieronymus uit Weert afkomstig waren, voert jaarlijks een grote streekbedevaart naar den Briel onder leiding van de Weerter Minderbroeders. De grote toeloop naar de Portiunculakapel bij hun kerk en die naar de kapel der drie Gezusterkens te Swartbroek behoort echter geheel tot het verleden.

Besluit.

Veel en veelkleurig zijn de facetten die het beeld van Weert als randstad der Peel biedt; een veelzijdigheid die door haar echtheid vertrouwen biedt in de levenskracht van stad en streek.